

DEL SENTIT DE L'HONOR
AL SENTIT DE LA DISTINCIÓ
SOBRE EL CARÀCTER FRÀGIL I SUBTIL DE LA
DISTINCIÓ *POSTMODERNA*

Jordi Busquet

UNIVERSITAT RAMON LLULL

El professor J. Busquet analitza al llarg d'aquest article la diferència semàntica entre el concepte d'honor i el concepte de distinció en el marc de la societat postmoderna. A partir de diferents reflexions sociològiques contemporànies, J. Busquet aporta elements i criteris rigorosos per aclarir ambdós conceptes en un context cultural caracteritzat per l'ambivalència i la pèrdua de cànons.

45

DEL SENTIT DE L'HONOR A LA DIGNITAT

A les societats modernes de signe democràtic es postula, com un principi bàsic i irrenunciable, la igualtat formal entre tots els individus. Segons Peter Berger¹, aquesta concepció igualitària s'expressa mitjançant el modern concepte de dignitat que, contràriament al sentit de l'honor, es refereix a l'individu com a tal, amb independència de la condició i la posició social. El sentit de l'honor és més propi de societats "primàries", on les relacions personals són directes i estan molt marcades per la posició jeràrquica. La

¹ BERGER, P. (1970), *On the Obsolescence of the concept of honour*, pp. 339-47.

preocupació respecte a l'opinió de la gent és més viva en les comunitats tradicionals, on són més forts i més intensos els lligams i els vincles comunitaris. En canvi, aquesta pressió sobre l'individu s'atenua en el món modern, particularment en la vida "massificada" de les grans ciutats, on és possible viure dins d'un cert anonimat. En aquest marc, les relacions entre els homes són més distants i més impersonals. És en aquest context –i en la mesura que les constriccions morals perden importància– que la preocupació per les formes externes i les aparences en un sentit estètic tenen una més gran incidència.

Generalment, l'honor és comprès com un concepte aristocràtic o, si més no, és associat a un ordre social jeràrquic. Les nocions occidentals sobre l'honor han estat, històricament, influïdes pels codis medievals de la cavalleriesitat, i tenen l'origen, per tant, en les estructures socials del feudalisme. No obstant això, el concepte d'honor ha sobreviscut en determinats grups socials i professionals (com els militars o els metges), en la mesura que mantenen viva una concepció eminentment jeràrquica de la societat.

L'honor implica una sèrie d'obligacions en el tracte respecte als "inferiors", però es manifesta, sobretot, en el tracte entre iguals, entre els qui gaudeixen de la mateixa condició social. L'acompliment dels principis de l'honor pressuposa uns forts vincles de solidaritat grupal. És interessant fer notar que el sentit de l'honor no és exclusiu dels grups socials "superiors".

El sentit de l'honor té una gran transcendència social; la deshonra afecta l'individu, la seva família i sovint la comunitat sencera. Les qualitats considerades com a honor no solament proporcionen el vincle entre l'individu i la comunitat, sinó entre l'individu i les normes idealitzades de la comunitat: l'honor es considera com la possessió per l'home, i per la dona, d'aquelles qualitats morals que intenten apropar l'existència a certs models arquetípics de comportament. Contràriament, el deshonor comporta una caiguda en estat de desgràcia, en el sentit més ampli de la paraula: pèrdua de crèdit davant la comunitat, però també descrèdit davant un mateix. El sentiment de l'honor igualment implica un respecte o una certa distància envers els altres.

En la societat moderna, hi ha el sentiment que, al voltant de cada home, hi ha una mena d'esfera ideal que cal respectar. Una d'aquestes fronteres invisibles a l'entorn de cada home és traçada per la seva *dignitat*. L'ofensa a la dignitat és un acte de violència que significa, precisament, la transgressió d'aquesta regla, i el radi d'aquesta esfera ideal indica la distància que una persona estranya ha de mantenir (Flaquer, 1982, p. 39). El descobriment modern de

la *dignitat* té lloc en el moment del naufragi i el “descrèdit” del sentiment de l'honor. La negació contemporània de la realitat de l'honor i les ofenses contra l'honor formen part d'un món donat per descomptat. “La moral de l'honor s'oposa, pels seus propis fonaments, a una moral universal i formal que afirmi la igualtat de dignitat de tots els éssers humans i, en conseqüència, la identitat en drets i deures”².

El sentit de dignitat fa referència a la simple “humanitat” desposseïda de tota mena d'atributs vinculats al rol i la posició social de l'individu. És aquest *jo* solitari, despullat de qualsevol mena d'atributs biològics o socials, el que la consciència moderna ha considerat com el portador de la dignitat humana. Això es fa palès en el preàmbul de la clàssica formulació dels drets humans de les Nacions Unides, que afirma que els drets pertanyen sempre a l'individu com a tal, amb independència de la seva condició social: la raça, les creences religioses, el sexe, l'edat, l'estatus social, etc. Com assenyala Berger, aquesta definició implica una determinada concepció antropològica de l'home. Així, tota diferenciació biològica o històrica entre els homes sembla irreal o essencialment irrellevant. La noció de dignitat implica una concepció igualitària de la condició humana.

L'igualitarisme i els processos de massificació

Tocqueville fou el primer d'assenyalar el risc que implica el desig d'igualtat, l'igualitarisme, contra la idea de llibertat i de dignitat individual, defensada per la tradició liberal³. Creia que entre la llibertat i la igualtat es produeix un conflicte insalvable: la llibertat garanteix a tots els homes el dret a ser diferents, mentre que la igualtat implica una tendència a la uniformitat i, fins i tot, a la vulgaritat. Si bé les condicions de llibertat que hi havia aleshores a la societat americana implicaven una més gran independència i autonomia dels individus, d'altra banda –i potser per camins més subtils– conduïen a noves formes de servitud. Per a Tocqueville, la major igualació en les condicions de vida no implicava un més alt grau de llibertat i responsabilitat, sinó que suposava la igualació d'individus que per naturalesa eren diferents i una més gran dependència material. Tocqueville es va adonar, ja aleshores –molt abans que es parlés en termes d'estat del benestar–, de les implicacions que podia suposar la millora i la igualació de les condicions

² BOURDIEU, P. 1968 (1965), *Op. Cit.*, p. 207.

³ TOCQUEVILLE, A. 1984 (1840), *De la démocratie en Amérique*.

generals de vida de la població. En aquestes circumstàncies, creia que la majoria estava disposada a sacrificar la seva llibertat per unes més grans igualtat i participació de la riquesa. La igualació va esdevenir un absolut, i com diu Tocqueville: "una societat que té aquest principi és una societat alçada contra l'excel·lència humana"⁴.

Tocqueville era un liberal. El pensament liberal propugna la creació d'un sistema de llibertats que giri a l'entorn d'un principi bàsic: la igualtat d'oportunitats destinada a donar a cada individu l'oportunitat de desenvolupar els seus dons i les seves capacitats. La igualtat –que és compresa i garantida pel sistema jurídic– és entesa gairebé com a sinònim de llibertat. Tanmateix, es tracta d'una concepció merament formal i no pas material de la igualtat. Cosa que ha estat durament criticada, raonadament, des d'una sensibilitat socialista.

La concepció liberal propugna una societat d'homes lliures, basada en el respecte mutu i en el dret a la diferència. Es vol conservar el sentit d'excel·lència, però sense que aquesta depengui, com passava en la societat estamental i aristocràtica, de l'origen social o de la identitat de classe. Després de la Revolució francesa, en la nova societat les diferències haurien de ser, en tot cas, expressió de la diversitat de talents entre els individus. El respecte i el dret a la diferència hauria d'ésser la nova font d'autoritat i el nou principi jerarquitzador, en una nova societat on havien quedat abolits els privilegis aristocràtics. Però aquesta societat que afirmava la igualtat entre tots els individus no podia donar satisfacció a les aspiracions de tothom. Les aspiracions de prosperar i d'aconseguir una posició important eren, com diu René Girard, difícils d'assolir: el nombre dels *criats* creixia contínuament, però sense que creixés alhora, en la mateixa proporció, el nombre dels *escollits*.

L'origen de les desigualtats

Per comprendre el problema de la desigualtat és bo fer història. En la societat aristocràtica, per exemple, les diferències entre els grups socials i entre els individus venien donades des del naixement, i eren pràcticament insalvables. L'individu naixia com a membre d'un estament social determinat, i aquesta procedència li marcava el destí per a la resta de la vida i, fins i tot, de la vida dels seus fills.

⁴ GINER, S. 1979 (1976), *Sociedad masa*, p. 87.

En les societats contemporànies, les classes no s'estableixen mitjançant prescripcions jurídiques o, com en la societat de castes, per principis religiosos de caràcter rígid. La pertinença a una classe no es basa, doncs, en una posició heretada. En les societats modernes avançades, s'afirma la igualtat entre tots els individus i, realment, hi ha la mobilitat social: la possibilitat que l'individu accedeixi, dins de l'*escala social*, d'una posició social inferior a una de superior (i a l'inrevés). L'existència de mobilitat és, per ella mateixa, un fet social important i significatiu, que fa que les fronteres existents entre les classes socials no siguin infranquejables ni objectivament ni subjectiva. En un món on hi ha mobilitat social, virtualment tota la població pot beneficiar-se del que Ernest Gellner descriu com el *principi de Lady Montdore*⁵. Es tracta d'un principi de conducta que implica un tracte condescendent amb els nostres semblants. És més prudent tractar l'*Altre* amb respecte i consideració: Quin lloc o quina posició ocuparà el dia de demà?

En una societat on hi ha mobilitat, i on una majoria de població presenta uns trets d'identitat relativament homogenis, el principi de Lady Montdore va contra la marginació, l'exclusió o contra la tendència a fixar *distincions d'estatus permanents* respecte als membres de la comunitat. Pot donar-se el cas, però, de grups socials fàcilment identificables –com en el cas dels negres o dels gitanos– que sovint poden ser objecte de *marginació*. Es tracta –en termes weberians– de grups pàries, que són objecte de discriminacions que sovint els impedeixen de participar, en igualtat de condicions, de les oportunitats obertes a la majoria. Aquesta discriminació de què són objecte reforça, encara més, la situació d'injustícia que sovint pateixen.

Malgrat la declaració de principis que afirma la igualtat formal entre tots els homes, i malgrat el caràcter relativament mòbil de l'estructura social, encara persisteixen, en les societats contem-

⁵ Personatge de novel·la creat per Nancy Mitford, que proclamava i aplicava un principi de conducta que pot resumir-se amb aquestes paraules adreçades als nois que anaven a ballar: sigueu sempre cortesos i amables amb les noies, perquè qui sap amb qui es casaran el dia de demà. En el ball, dins el cercle social, les noies casadores formaven un conjunt força indiferenciat de potencials esposades. Algunes d'elles tenien moltes possibilitats de casar-se més endavant amb homes de bona posició, importància i fortuna. Hauria estat, doncs, imprudent ofendre-les o contrariar-les, ja que no hi havia manera de saber, d'antuvi, quines eren les que formarien aquesta subclasse. Si hagués estat possible endevinar-ho a temps, tothom podria ajustar la seva conducta oportunament, però –ateses les circumstàncies– era millor ser cortès amb totes sense fer distincions (GELLNER, E., 1979, "The Social Roots of Egalitarianism", *Dialectics and Humanism*, Núm. 4).

porànies, múltiples formes de desigualtat. Millor dit: mentre que políticament i en el pla ideològic s'ha defensat un model igualitarista, la divisió social del treball i el manteniment de formes privades de propietat han fet que, en el terreny econòmic, persisteixi una forta diferenciació. La superació de velles formes de diferenciació i l'esfondrament d'antigues barreres socials han anat acompanyats del naixement de noves formes –potser més subtils– de desigualtat. Aquesta desigualtat té una base estructural i econòmica, però sovint s'expressa, també, en el terreny dels estils de vida i dels gustos culturals.

Així, doncs, la situació de l'individu en la societat aristocràtica venia marcada des del naixement. El fet, però, que en la societat burgesa s'hagin atenuat les diferències (o que aquestes hagin perdut part de la seva rigidesa) no significa que hagin desaparegut del tot, ni que hagi desaparegut tampoc la necessitat que tenen els membres dels grups socials dominants de marcar distàncies respecte als membres de les altres classes socials. Això explica la persistència de diferències importants i d'actituds de clausura i de tancament social de determinats grups. Els membres de la burgesia no posseeixen, de naixement, cap caràcter essencialment diferenciat. És per això que, com a classe, en determinades circumstàncies, se sent "obligada" a accentuar, i no solament en l'aspecte simbòlic, la distància que efectivament la separa de les altres classes.

Tancament social i *símbols d'estatus*

Cal interpretar les formes de distinció en la societat burgesa i "democràtica" com una temptativa més o menys artificiosa de restauració, en el camp simbòlic, de velles diferències entre els grups socials i entre els individus. L'antic estil de vida burgès (auster, discret i basat en una actitud d'esforç i treball) està força en consonància amb el paper que suposadament toca tenir a la burgesia en una *societat oberta*. No obstant això –com va constatar Max Weber–, totes les classes dominants tendeixen, al llarg de la història, a adoptar certes actituds de tancament social. La burgesia sovint ha adoptat actituds de *clausura* que han estat sentides com una necessitat i com una arma, a mans de la burgesia emergent, per consolidar i reforçar la seva posició de poder i privilegi⁶. Des d'una perspectiva marxista, Ossowski constata que, en les societats burgeses, l'extracció i l'origen social pot tenir una gran incidència

⁶ TURNER, B.S. (1988), *Status*, p. 4.

com a factor reproductor de la posició social i de les desigualtats. Aquests mecanismes de clausura es poden considerar, encara avui, com una reminiscència del sistema feudal o de castes que, tanmateix, persisteix en força circumstàncies de la societat capitalista⁷. Històricament, doncs, s'ha posat de manifest per part de la burgesia una certa tendència o "temptació" a adoptar o imitar models de comportament aristocràtic. Aquesta tendència, per tant, no és pas nova. Elionor Barber, en el seu estudi sobre la burgesia francesa al segle XVIII, ja observava la gran influència que havia exercit l'estil de vida aristocràtic en determinats sectors de la burgesia: amb més o menys intensitat quasi tots els membres de la burgesia tractaven d'assolir els símbols propis de l'estil de vida noble⁸.

Julio Caro Baroja suggereix que el sistema de valors de les classes dominants de la societat espanyola ha estat, històricament, molt influït per la mentalitat aristocràtica i és, per consegüent, molt més proper a la descripció del model que presenta Thorstein Veblen. Per a Caro Baroja, els trets que es valoraven més el segle XVII eren els següents:

"El primero era el exceso de los trajes. El segundo, el desprecio a los oficios mecánicos, que se tenían por deshonrosos. El tercero, el orgullo del linaje (...). El cuarto, el no saber ni querer saber, reflejado en un refrán: 'Dadme dineros y no consejos'"⁹.

51

La necessitat que té la burgesia d'establir o de reforçar "artificialment" les jerarquies socials s'ha fet palesa, durant molts anys, en la tendència que hi ha en les nostres societats que tot sigui de primera, de segona o de tercera classe. La tendència a distingir-se per part de la burgesia es transmet a tots els àmbits de la vida pública. En les botigues de luxe, en el ferrocarril, en el teatre, etc. Com diu René König, en aquest context, el senyal de la distinció ja no és tant el *com* del comportament, sinó que més aviat és el *preu* que hom està disposat a pagar. De sobte, la riquesa, amb la seva brutalitat, es presenta com el principal tret distintiu de l'*estil de vida burgès*¹⁰. Així, doncs, especialment en determinats països, la burgesia pot anunciar la seva posició social mitjançant la simple exhibició de la riquesa. Tanmateix, generalment la magnitud dels ingressos de què hom disposa pot ser una condició

⁷ OSSOWSKI, S. 1972 (1963), *Estructura de clases y conciencia social*, p. 68.

⁸ BARBER, E.G. 1975 (1955), *La burguesía en la Francia del siglo XVIII*, p. 96.

⁹ CARO BAROJA, J., *Las formas complejas de la vida religiosa*, p. 338.

¹⁰ KÖNIG, R. 1972 (1971), *Sociología de la moda*, p. 218.

necessària, encara que no suficient, com a font de prestigi social. La manca d'instrucció o un origen social mediocre es poden compensar, fins a cert punt, amb la possessió de diners i l'expressió del poder econòmic. Però, per exemple, per tal que el *nou-ric* sigui acceptat en determinats cercles socials cal que sigui més ric que els membres de la classe a la qual ell aspira a pertànyer. Inversament, un origen social "superior" pot compensar, en gran manera, la manca d'ingressos o una situació de pobresa sobrevinguda. Com diu Halbwachs: "*la qualité de riche ne se perd pas avec la richesse*". Tanmateix, per a mantenir els comportaments de *distinció*, a la llarga, cal tenir una bona base econòmica.

L'ostentació social del *nou-ric*

La pura ostentació de la riquesa sovint no és suficient per assolir el nivell de reconeixement social al qual hom (conscientment o inconscient) aspira. La riquesa només origina una deferència qualificada. Tant és així que el *nou-ric*, fins que no assoleix un marc de relacions socials i un estil de vida adequat, no obté "l'acceptació" dels sectors de la burgesia més tradicional. Tots coneixem el sentiment de "menyspreu" social que sovint hi ha envers el *nou-ric*. No n'hi ha prou amb la possessió de riquesa: cal el pas d'una generació per a assolir un nivell d'educació apropiat i necessari per assimilar-se als estrats socials més alts quant a deferència¹¹.

L'exhibició de la riquesa és una actitud més aviat característica del *nou-ric*, que necessita afirmar-se (i compensar el seu origen social) mostrant la nova riquesa com si es tractés d'un trofeu aconseguit. Com va constatar W. Sombart, no és difícil adonar-se de les raons que expliquen el comportament característic del *nou-ric*:

"Un fenomen que es repeteix invariablement en el nostre cicle cultural és el de la gent originària del poble que s'enriqueix ràpidament i aplica la seva riquesa en objectes de luxe. Les raons i fonaments d'aquest comportament no són difícils d'explicar: d'una banda, la condició de l'home natural i rústec no li permet de gaudir d'altres plaers que no siguin de caire material (...); d'altra banda, el desig ardent de conquerir un lloc de prestigi al costat de les classes distingides"¹².

El *nou-ric* però, no es veu menyspreat i ridiculitzat solament per part dels sectors populars que, sovint, tenen un sentiment ambivalent de desdeny i d'enveja envers els homes d'èxit. Aquesta acti-

¹¹ SHILS, E. (1968), *Deferencia*, pp. 125-160.

¹² SOMBART, W. 1979 (1940), *Lujo y capitalismo*, p. 84.

tud de menyspreu es dóna entre els mateixos burgesos i, sobretot, entre els membres de la burgesia més tradicional, la qual normalment adopta formes de comportament més austeres i discretes. En contraposició al *nou-ric*, les famílies de la burgesia tradicional (més segures de si mateixes) tendeixen a adoptar una actitud més discreta i alhora refinada ja que, al llarg de generacions, les seves formes de comportament extern han experimentat un procés d'elaboració i depuració formal. Lluny de les urgències econòmiques, aquests sectors de la burgesia es distingeixen per la seva elegància i *naturalitat*. Així, doncs, en les societats contemporànies, les formes de *distinció* material basades en la possessió i exhibició de la riquesa (consum ostentós), més característiques del nou-ric, cal que siguin reforçades, o potser "superades", amb formes molt més subtils i expressives de *distinció*. A la societat burgesa, potser, es dóna una subtil combinació entre la que es pot definir com una distinció expressiva (basada en l'èsser) i una distinció més instrumental (basada en el *tenir*). Hauríem de convenir que aquestes formes de distinció, que coincideixen en el temps, les manifesten persones de tipus molt diferent.

Alguns autors han subratllat, amb raó, la importància que pot arribar a tenir l'educació, i la sensibilitat fruit d'aquesta educació, com a principal factor de distinció social. És interessant de fer notar, però, que per molt important que sigui la posició social i el prestigi de l'individu, no depenen d'un únic factor de valoració personal, sinó que depenen d'una pluralitat de factors que es reforcen –positivament o negativament– els uns als altres.

El prestigi o la *distinció social* varien o poden variar amb una certa autonomia respecte de les classes socials i els grups de poder. Així, per exemple, pot haver-hi sectors socials que tenen un gran nivell de riquesa i, tanmateix, no gaudeixen del prestigi o del respecte unànime dels seus conciutadans. L'*estatus* i el prestigi social depenen d'un conjunt d'atributs o qualitats susceptibles d'ésser avaluades positivament en determinats àmbits socials, però també negativament. Alhora, el prestigi que no és fàcil d'aconseguir es pot perdre ràpidament. Cal tenir present, parlant en termes de distinció, el pes específic que s'atribueix a cadascun d'aquests factors i el grau d'harmonització i complementarietat entre aquests. Per exemple, l'*estatus* d'un individu pot ser definit mitjançant el seu nivell educatiu, el grau de riquesa, l'origen ètnic, etc. Quan hi ha una certa coherència o correspondència positiva en totes aquestes dimensions, es pot parlar en termes de consistència d'*estatus* (*status consistency*)¹³.

¹³ TURNER, B.S. (1988), *Status*, p. 3.

APROXIMACIÓ A LES FORMES DE LA DISTINCIÓ MODERNA

En la seva obra *La distinction* (1979), Pierre Bourdieu ens parla de la pervivència que hi ha, en el si de les societats capitalistes de caràcter complex (especialment en sectors burgesos i professionals), d'aquestes formes de distinció d'arrel i d'origen aristocràtic. Com diria Norbert Elias, es pot observar efectivament, també en les altes capes de les societats (post)industrials, una pressió social per destacar-se socialment a través dels gustos i mitjançant un consum de prestigi diferenciat. Crec que aquesta és –formulada potser en termes massa “instrumentals”– la intuïció fonamental que empeny Pierre Bourdieu en els seus estudis. Aquests treballs manifesten que les qüestions relatives al gust i als consums culturals tenen molta més importància del que sovint es pensa de cara, sobretot, a les lluites entre les fraccions rivals de les classes dominants. Tanmateix, és interessant d'assenyalar, com ja va fer Norbert Elias, que en realitat la burgesia no cal que sigui massa distingida mentre mantingui la seva font bàsica d'ingressos, de la qual depèn molt directament la seva situació de poder i privilegi. En els estudis de Pierre Bourdieu sobre el gust i les formes de consum cultural de la societat francesa, els gustos distingits de les classes socials *superiors* troben en el consum de l'art i de la cultura un camp privilegiat on es pot posar de manifest la suposada *superioritat* de llur condició humana i social. L'estudi de Bourdieu demostra que en la societat francesa persisteixen aquestes formes de *distinció substantiva*, d'origen més aviat aristocràtic.

Del treball de Bourdieu es desprèn que la *distinció burgesa*, que és una *distinció* basada en el *bon gust*, es pot considerar encara avui com el principal criteri de demarcació a l'hora de definir la identitat, les maneres d'expressar-se (o l'estil de vida) pròpies dels grups de la *burgèsia*, que serveix, consegüentment, per a establir límits i fronteres respecte als altres grups socials. La *distinció* –com el senyoriu– és socialment percebut com un atribut natural, un do, una gràcia que hom té o no té. Des del punt de vista del sentit comú, hom és distingit o no ho és, no hi ha terme mitjà. Com es diu –clar i català–, *de porc o de senyor, se'n ve de mena!* La *distinció cultural* és una *distinció* de caràcter essencialista i presenta uns trets permanents. La distinció basada en el consumisme, en el *tenir* (o en el *consum ostentós* que planteja Veblen), és, en canvi, si encara es pot parlar en termes de distinció, una forma molt més fràgil i vulnerable, subjecta als canvis en el poder adquisitiu i també al poder arbitrari de les modes. El consumisme estableix noves formes de distinció més materials i fàctiques, i no pas tan expressives

o essencialistes com les formes que Bourdieu pretén posar de manifest en el seu estudi. A molts països, però, les formes de *distinció* burgesa encara estan molt directament vinculades al fet mateix de la possessió de la riquesa i a les formes de *consum ostentós*, com va assenyalar Veblen. Aquesta posició social pot mostrar-se i representar-se molt nítidament mitjançant els anomenats *signes d'estatus* o en la representació pura i dura de la riquesa.

D'altra banda, cal tenir present que la burgesia és capaç d'imposar els models de comportament i els estils de vida que li són propis a la resta de classes socials, en la mesura (i només en la mesura) que esdevé una classe social considerada superior, i que reforça el seu poder com a classe dominant en les altes esferes de la vida social. Però, fins i tot en aquest cas, no sempre el poder econòmic o la influència política tenen, com va assenyalar Weber, una influència directa en el prestigi social i l'estatus. Com ja s'ha dit, no sempre són els gustos i els consums en alta cultura l'element de *distinció burgesa*. En aquest sentit, pot ser útil qualsevol pauta diferenciada en les formes de consum, en l'estil de vida o, senzillament, en la mera tinença de diners com a símbol per excel·lència de la riquesa.

La distinció en la dialèctica entre ostentació i discreció

55

Sovint es parla de la distinció com un afany o una recerca deliberada de l'individu que vol atènyer un determinat nivell de prestigi. Aquesta primera afirmació és problemàtica. Com he dit, Bourdieu constata que quan es parla de distinció ens estem referint a un comportament irreflexiu, expressió d'un *habitus* adquirit. En contra del que suggereix el títol del llibre de Vance Packard, *The Status Seekers* (1959), Bourdieu insisteix que la recerca de la distinció posa en evidència la manca de *distinció*. Segons l'autor francès, la distinció burgesa ostenta la pròpia discreció, el rebuig de tot allò massa vistós o superflu. *Es menysprea la intenció de distinció i es valora, en canvi, l'elegància de la distinció espontània i continguda (que sembla "natural")*.

No és casual, però, que la majoria de treballs relatius a la *distinció* tendeixin a plantejar l'afer en un sentit estratègic i instrumental. Sovint pot donar-se una certa reflexivitat sobre les formes de *distinció* social dominants (aquest fet s'agreuja per la seva complexitat, el caràcter subtil, i la seva transcendència social). N'hi ha prou de recordar les agudes observacions de Max Weber en el seu treball sobre les *Sectes protestants i l'esperit del capitalisme*, en què va considerar situacions on determinats individus demanaven –d'una

manera conscient o interessada— ser acceptats en determinades sectes confessionals pel fet que això representava una garantia pública de les “qualitats morals” que es creien imprescindibles per a fer determinats negocis. Més endavant aquesta actitud es va traslladar als clubs exclusius que implicaven un ambient social molt restringit i selecte, àmbit molt propici per a les relacions socials i els negocis. El joc de la *distinció* pot estar subjecte a unes normes molt estrictes, i alguns individus són molt conscients de la importància que pot tenir fer un seguiment fidel de les regles que imposa *el sentit de la distinció*. Aquestes normes poden ser perfectament apreses. Weber posa de manifest que, en determinades circumstàncies, la *distinció* pot ser anhelada en un sentit purament instrumental.

Una distinció “invisible”

El model de distinció burgesa que ens proposa Pierre Bourdieu implica unes formes de distinció difícils d'observar (i difícils d'estudiar) en les condicions de publicitat que es desenvolupa en la vida contemporània. La nova societat burgesa produirà una mena de luxe més discret, que s'ha de mostrar de manera més modesta i més humil. La distinció es farà subtil i detallista, difícil de copsar per les mirades inexpertes. Es tracta, però, paradoxalment, d'*unes formes de distinció socialment invisibles*, que han deixat d'exercir, en bona mesura, la seva força modèlica. En aquestes circumstàncies pot donar-se perfectament una certa reflexivitat, o fins i tot una presa de consciència, sobre les formes de distinció social i la seva transcendència. En una distinció essencialista com la que ens descriu Bourdieu en la seva obra, el problema és més el *com* (la forma) que el *què* (el contingut). No cal dir que a la nostra societat és a través dels mitjans de comunicació social que es crea l'àmbit de la *publicitat* (allò que és l'espai públic). Públic significa, en aquest cas, que és un fet notori i manifest, susceptible de ser vist o conegut per tothom.

La gran dificultat —o un dels principals esculls— per estudiar el fenomen de la distinció en l'actualitat és que els membres de les *bones famílies* tendeixen a allunyar-se i viure apartats dels grans centres de la vida social. Ja no es dona —com s'havia esdevingut en etapes anteriors— la tendència a fer ostentació pública de la riquesa, construint —per exemple— grans mansions luxoses en els centres més visibles de la ciutat. Com s'esdevé a la ciutat de Barcelona, la classe burgesa actual tendeix a viure en urbanitzacions i en zones relativament apartades, on pot fer escassa ostentació pública de la seva riquesa. Tampoc no hi ha gaires àmbits socials o escenaris

—com havia estat històricament *el gran teatre del Liceu*— on pugui fer-se pública la projecció d'uns models de distinció determinats.

L'elit social ja no es distingeix per apropiant-se dels centres urbans i neuràlgics de la vida moderna. Si bé els àmbits i els espais que freqüenten aquestes classes socials segueixen essent exclusius, ja no són centrals i alguns dels àmbits que havien estat centrals han deixat de ser exclusius.

Vicis privats o públiques virtuts

Les condicions de la vida moderna fan que la distinció sigui un afer molt complex, entre altres coses perquè no és fàcil establir la frontera que existeix entre àmbit públic i privat, i perquè la gran fragmentació d'àmbits socials fa que allò que és distingit dins uns cercles socials específics pugui passar gairebé desapercebut (o sembli totalment ridícul) fora d'aquests.

El problema més important, però, rau a analitzar com actuen i com perviuen aquestes formes de distinció en un context on els *mass media* han canviat profundament les formes de *publicitat*. Tenint present la seva dimensió històrica, és fàcil constatar que en les societats aristocràtiques —on no hi havia els *mass media* i on predominaven les formes de *publicitat representativa* (Habermas, 1962)— la dimensió pública de l'existència era l'espai privilegiat de la distinció (especialment els teatres, les recepcions oficials, etc.). En un món on predominen les formes de *publicitat representativa*, la línia que separa la vida pública de la privacitat quedava pràcticament desdibuixada. Les persones vivien contínuament exposades a l'observació pública i gairebé era impossible separar el seu sentiment d'identitat personal del seu rol socialment definit i sostingut. En aquestes societats, l'opinió tenia un valor extraordinari. Tenir cura de les formes i les aparences és vital en un món on l'opinió fonamenta l'existència. Per contra, en les societats capitalistes actuals la distinció tendeix a adoptar formes molt particulars i fragmentàries, i el camp privilegiat per a la distinció és l'àmbit privat. Tanmateix, la distinció només entra plenament en el joc del reconeixement social si transcendeix aquest àmbit privat i es dona a conèixer a fora mitjançant algunes formes externes o algun signe extern, com si es tractés d'una aposta o una *inversió de distinció* de cara a la vida pública.

Així, doncs, si la burgesia tendeix a amagar-se de les mirades estranyes, sembla legítim preguntar-nos on es produeix el fenomen de la distinció.

De la *publicitat representativa* a la *publicitat mediàtica*

El problema principal, en parlar del fenomen de la distinció en les societats contemporànies, és que mentre la distinció burgesa esdevé pràcticament invisible per a la immensa majoria de ciutadans, les noves formes de distinció, que són públiques i notòries, estan projectades pels *mass media*. Són, possiblement, poc refinades i poc virtuoses, però tenen una projecció ciutadana extraordinària i, per tant, tenen força més probabilitats d'esdevenir un model referencial per a totes les classes de la societat.

Mentre les formes més tradicionals de la distinció burgesa es refugien en la intimitat de la llar, les noves formes de "distinció" es projecten públicament mitjançant els nous mitjans de comunicació social. No hi ha cap fenomen cultural de certa rellevància que avui escapi de la influència dels mitjans de comunicació social. Actualment els individus podem entrar en contacte amb aquests models de comportament per diverses vies: els més "afortunats" a través del coneixement personal i directe per la seva participació en celebracions, reunions o festes que els permeten assolir una observació personal i directa d'aquests àmbits. (No hem d'oblidar-nos, tampoc, del relat o del testimoni que sentim dels amics o coneguts.) És important, també, tenir present l'observació d'aquestes formes de comportament a través dels *mass media* (premsa, ràdio i televisió) i de les indústries culturals (cinema i espectacles). Els *mass media* tenen, avui, un paper cabdal en la reproducció dels nous models de comportament i distinció social. Ens permeten conèixer, fins i tot, formes de distinció que estan allunyades en l'espai i en el temps del nostre entorn social immediat. Els *mass media* contribueixen a la constitució d'un marc de referència compartida: els models socials de comportament s'expressen a través dels mitjans de comunicació, i permeten al públic un accés fàcil al coneixement de la realitat social. Malgrat ésser un dels mecanismes més poderosos de la socialització i de la integració social, no és cert, però, que la centralitat dels mitjans de comunicació permeti suplantar el contacte i l'experiència directa que els ciutadans tenim amb aquests models de comportament. En aquest sentit, alguns models de distinció que es projecten mitjançant el cinema, la publicitat comercial o els serials de televisió, poden allunyar-se completament de les nostres possibilitats econòmiques o poden entrar en flagrant contradicció amb els nostres valors culturals més pregons. Es tracta, sovint, de mons que apareixen com una realitat llunyana i descontextualitzada.

Per a poder distingir-se, cal que tinguem un accés personal

a determinats àmbits socials més o menys selectes i que haguem assolit un clar domini de les regles i els codis de distinció. Aquestes formes s'han de poder practicar, i no s'aprenen simplement a la televisió o al cinema. Són formes que s'han d'aprendre molt aviat en l'àmbit familiar. Els *mass media* poden, però, contribuir a generalitzar aquestes formes i comportaments. Són l'única institució social que fa possible que certs models de distinció siguin coneguts i, potser, compartits pel conjunt de la ciutadania.

Bibliografia

- ALBERONI, F. (1963), *L'élite senza potere (recerca sociològica sul divismo)*. Milà: Società Editrice Vita e Pensiero.
- BARBER, E.G. 1975 (1955), *La burguesía en la Francia del siglo XVIII*. Madrid: Revista de Occidente.
- BERGER, P.L. (1970), "On the Obsolescence of the concept of honour", *European Journal of Sociology*, XI, pp. 339-47.
- BOURDIEU, P. 1988 (1979), *La distinción (Criterio y bases sociales del gusto)*. Madrid: Taurus.
- BOURDIEU, P. 1968 (1965), "El sentimiento de honor en la sociedad de Cabília", pp. 175-224, PERISTIANY (Ed.), *El concepto de honor en la sociedad mediterránea*. Barcelona: Labor.
- ELIAS, N. 1982 (1969), *La sociedad cortesana*. Madrid: FCE.
- FLAQUER, L. (1982), *De la vida privada*. Barcelona: Edicions 62.
- FROMM, E. 1984 (1976), *Tenir o ésser*. Barcelona: Claret.
- GELLNER, E. (1979), "The Social Roots of Egalitarianism", *Dialectics and Humanism*, núm. 4, 27-43.
- GINER, S. 1979 (1976), *Sociedad masa: Crítica del pensamiento conservador*. Barcelona: Península.
- GIRARD, R. 1985 (1961), *Mentira romántica y verdad novelesca*. Barcelona: Anagrama.
- HABERMAS, J. 1981 (1962), *Historia y crítica de la opinión pública*. Barcelona: Gustavo Gili, pp. 41-64.
- KÖNIG, R. 1972, *Sociología de la moda*. Barcelona: Redondo.
- OSSOWSKI, Stanislaw (1963), *Class, structure in the social consciousness*. Londres: Routledge & Keagan.
- PACKARD, V. (1959), *The Status Seekers*. Harmondsworth: Penguin.
- SHILS, E. (1968), "Deferencia", *Estratificación social*. Barcelona: Península, 1971.
- SOMBART, W. 1979 (1940), *Lujo y capitalismo*. Madrid: Alianza.
- TOCQUEVILLE, A. 1984 (1840), *De la démocratie en Amérique*. Paris: NRF Gallimard, 1835-1840.
- TURNER, B.S. (1988), *Status*. Milton Keynes: Open University Press.
- VEBLEN, T. 1973 (1899), *Theory of the Leisure Class*. Houghton Mifflin Company Boston.
- WEBER, Max 1984 (1906), *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*. Barcelona: Edicions 62.
- WEBER, Max 1972, "Las sectas protestantes y el espíritu del capitalismo", *Ensayos de sociología contemporánea*. Barcelona: Martínez Roca.

Abstract

Throughout this article, Professor Jordi Busquet analyses the semantic difference between the concept of honour and the concept of distinction in the framework of the postmodern society. From different sociological contemporary reflections, he contributes with accurate elements and criteria to clarify both concepts in a cultural context characterised by ambivalence and the loss of canons.